

KENT FOLKLORUNA BİR ÖRNEK: DOKTOR FOLKLORU*

An Example for the Urban Folklore: Folklore of the Doctor

Ezgi METİN**

ÖZET

Alan Dundes halkı, ortak bir faktörü paylaşan insan grubu olarak tanımlar. Alan Dundes'in bu tanım, halkı kırsal alanda yaşayan kaba, cahil, okuma yazması olmayan şekilde tanımlayan 19.yy folklor anlayışının şehre taşınmasını ve şehirde de folklor oluşturulabileceği düşüncesinin yaygınlaşmasını sağlamıştır. Bu yazı kentte yaşayan ve eğitilmiş olarak nitelenebilecek olan tıp doktorlarını örneklem olarak temel alır.

Yazıda ilk olarak Ankara Üniversitesi İbn-i Sina Hastanesi doktorlarının meslekleri ortak faktör olarak kabul edilerek halk tanımına uygunlukları tartışılacaktır. Yazının ikinci bölümünde örneklem olarak seçilen tıp doktorlarının Alan Dundes'in halk tanımına uygunluğunu destekleyen ve bu grup arasındaki iletişimi kolaylaştıran deyimler, kalıp ifadeler, kodlar gibi örnekler verilecektir. Yazının son bölümünde ise bu grubun iletişimlerini sağlayan terimler, Peter Burke ve Roy Porter'in jargon kavramı etrafında irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler

Doktor, halk, grup kimliği, jargon

ABSTRACT

Alan Dundes defines folk as group which shares a common factor. With the definition of Alan Dundes, the folklore approaches of 19. Century that define folk as the vulgar and uneducated people who live in rural area weaken and the folklore studies of the city have been accepted. This paper is based on an educated sample group who are medical doctors living in cities.

In the first part of the paper, by accepting their profession as the common factor of the group, the doctors of Ankara University İbn-i Sina Hospital is analyzed according to the definition of "folk". In the second part, to support the definition of Alan Dundes, the selected group's expressions, codes and idioms which make easier to communicate among them are presented. At the final part, terms that provide communication of this group is analyzed through Peter Burke's and Roy Porter's concept of jargon.

Key Words

Doctor, folk, group identity, jargon

Folklor olgusu üzerine yürütülecek bir tartışmaya "folk" kavramıyla başlamak, halk bilimciler arasında adeta bir geleneğe dönüşmüştür. Şimdiye kadar "folk" yani "halk" kavramı, farklı biçimlerde yorumlanmış ve kavramın hangi sosyal topluluğu karşılaması gerektiği üzerine teoriler geliştirilmiştir. Geliştirilen bu teorilerin özellikle "kent folkloru" bağlamında ele alınabilecek olanları, makale içerisinde belirtilecektir. Bu bağlamda makalede öncelikle, sosyal grup

olarak tanımlanabilecek tıp doktorlarının, kendilerine özgü paylaşımlarının "kent folkloru"u bağlamında ele alınıp alınmayacağı tartışılacaktır.

Doktorların, halk biliminin çalışma sahasına girebilecek ortak dil ve kodlar aracılığıyla bir gelenek oluşturup oluşturmadıkları ya da bu yolla bir "kimlik" edinip edinmedikleri üç ayrı eksende tartışılacaktır.

İlk olarak kent folkloru çalışmalarının öncülerinden Alan Dundes'in "Halk

* Bu çalışma da Ankara Üniversitesi İbn-i Sina Hastanesi, Ortopedi ve Travmatoloji Anabilim dalında görev yapan doktorlar ve Hacettepe Üniversitesi'nden mezun olmuş pratisyen hekimlerden derlenen bilgiler kullanılmıştır.

** Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Halkbilimi Yüksek Lisans Öğrencisi.

kimdir?" (Eker vd, 2003:11) adlı makalesinde "halk" kavramına nasıl yaklaştığını hatırlamak faydalı olacaktır.

Halk terimi en azından ortak bir faktörü paylaşan herhangi bir insan grubunu ifade eder. Bu grubu birbirine bağlayan faktörün ortak bir meslek, dil veya din olabilir ne olduğu önemli değildir. Bundan daha önemli olan ise, herhangi bir sebebe bağlı olarak oluşan grubun kendisine ait olduğunu kabul ettiği bazı geleneklere sahip olmasıdır. (Eker vd, 2003: 11)

Dundes'in tanımından yola çıkarak, incelenen meslek grubunu oluşturan doktorların, bir araya gelmelerini sağlayan ortak faktörün meslekleri olduğu söylenebilir.

Dolayısıyla doktorların bir araya gelerek Dundes'e göre bir "halk grubu" oluşturmaları ve kendilerine ait bir "halk bilgisi" üretmeleri meslekleriyle doğru orantılıdır. Bu nedenle doktorlar arasında üretilen ve aynı zamanda halk biliminin konuları arasına giren, fıkra, masal, bilmece, kısaltmalar, kalıplaşmış ifadeler kent folkloru bağlamında halk bilimi disiplini içerisinde ele alınabilir görünmektedir.

Makalenin ikinci kısmında ise tip doktorları tarafından oluşturulan sosyal gruba folk kavramının yanında oluşturdukları folklor açısından bakılacaktır. "Halk" tanımı şehre taşıyarak yorumlanabiliyorsa "folklor"un kendisi de ürünleriyle birlikte şehre taşınmalıdır. Şehirde yaratılan folklor ürünleri, çok çeşitli unsurlardan beslenerek değişik bir tarz kazanmıştır. Bunun beraberinde folklor kavramının sınırları daha da genişlemiştir. Dundes makalesinde bu konuya şöyle değinir:

Halk bağımlı bir çeşitlilik değil, bağımsız bir çeşitliliktir. Çağdaş toplumların üyelerini çok çeşitli halk gruplarının üyeleri olarak görmek zorundayım. Bütün halk gruplarının halk bilgisi vardır

ve böyle grupların halk bilgisi ifadenin merak uyandırıcı problemlerini üretme çerçevesinde sosyal bir tasdik etmeye ve aynı zamanda bir toplumun iletişimi dünya görüşünü ifade de yüksek bir sanat eseri değeri olan vasıtahğa katkıda bulunması bakımından diğeri kadar önemlidir. (Eker vd, 2003: 13)

Dundes' in çağdaş toplum içerisindeki gruplara bakış açısından doktorlara baktığımızda yaşantılarını kentte devam ettiren, eğitim düzeyleri yüksek olan bir grup olmakla birlikte, bir araya gelişlerindeki ortak faktör olan meslekleri etrafında kendilerine özgü terimler, kodlamalar, kısaltmalar kullanarak kendi bağlamlarında halk bilgisi yaratıklarını görürüz. Bu yaratmaya en dikkate değer örneklerden birisi ise Ankara bölgesinde incelemiş olduğum doktor grubu içerisinde Hacettepe Üniversitesinde doktorların çıkarmış oldukları Mantar isimli dergidir. Bu dergi varlığıyla bir grup bilgisini gözler önüne sererken, derginin içerisinde bulunan şarkılar, masal uyarlamaları, bilmece, duvar yazıları, şiirler vb örneklerle de grubun bakış açılarını, değerlerini, esprilerini kısaca pek çok iletişim unsurunu ortaya koyar. Örneğin bu dergide bir stajyer doktorun yaşantısı masal biçimine sokularak "Bir varmış, bir yokmuş, çok acıkmış olan stajyer dahiliye stajını tabağında hiçbir şey kalmadan yemek istemiş. Önce soğuk yiyecek olarak 3. dönem dahiliye notlarını okumuş, salata olarak da fizik muayene notlarını hatimlemiş" (Mantar,1998:125) ifadeleriyle anlatılır.

Kuşkusuz belirli bir yaratıcısı olan bu yazı da anonimleşme yoluna gidilerek bir grubun başından geçen, üstelik daha sonraki stajyerlerinde başından da geçecek olan çalışma sistemi, halk bilgisi olarak incelediğimiz masal türünün başlangıç formeli kullanılarak dile getirilmiştir. Örnekte de görüldüğü gibi, bir

doktor masalı kendi bağlamı içerisinde uygulanır hale getirerek ona yine kendi bağlamı içerisinde değişik bir uygulama alanı açıyor. Üstelik bu dergi, adaptasyon tekniği kullanarak gruba özgü bir halk bilgisi ürünü yaratıyor. Bu nedenle halk bilgisi ürünlerine o türleri yaşatan grubun bağlamından bakmak gerekmektedir. Çünkü her grubun masalı farklı olacak ve bu masal her grubun iletişimine farklı yansiyacaktır.

Örnekleme devam ederken dikkat çekici olanlarına özellikle değinmek yerinde olacaktır:

*"Eder tayfun hep tasa
Yitecek elden sevda
Menzil uzun, güç kısca
Yollar olmuş ne çıkar..."(Mantar, 1999:11)*

Yukarıdaki örnekte halk şairlerinin mahlas kullanma geleneklerine gönderme yapan bir modern tıp şairi ile karşılaşıyoruz.

Bir diğerinde ise, hastanedeki kanları taşıyan posta ve doktor arasında âşık atışmalarına benzer bir atışma örneği görmek mümkündür.

Doktor: Bugünkü atışmamız bu kadar olsun
Satırlar sevgi ve muhabbet dolsun
Hazım efendiyle bizi birbirimize takan
Onal Bey'e Bilenet Bey'e helal olsun

Posta: Hazım'ım derki bu kadar sözüm
Yanar içerim dayanmaz özüm
İlahi kader kör olsun gözüün
Atın Hacettepe'ye mahvettin beni

Buna benzer örnekler halk olarak tanımladığımız bir grubun yaratmış olduğu halk bilgisi ürününün, kendi bağlamı ve bu bağlamın beraberinde getirdiği şartlar içerisinde oluştuğunun bir kanıtıdır. Ürünlerin oluşmuş olduğu bağlamları göz önünde bulundurarak, doktorların zorlandıkları, kızdıkları, üzüldükleri veya yanlış anlaşıldıkları durumları mizahın da yardımıyla ortak bir dille ifade ettiklerini söyleyebiliriz.

Oluşturdıkları grup içerisinde yazılı kültürün özelliklerini yoğun bir şekilde taşıyan doktorlar, kent ortamı içerisinde kendilerine ait ortak bir kültür oluştururken, sözlü kültürün yarattığı türlerden de yararlanırlar. Örneğin, psikiyatri de hikâye alma tekniği "**tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır**" şeklinde ifade edilir ya da doktor adaylarına "**hamama giren terler**" diye seslenmek âdetten sayılır. Eski komite sınav sorularının "**ak akçe kara gün içindir**" diyerek saklanması gerektiği vurgulanır ve endoskopi dile gelip, **görünen köy kılavuz istemez** derken, sınav gecesi **gün doğmadan neler doğar** ifadeleriyle umutlar dile getirilir.

Özetle doktorlar da, herhangi bir köyde yaşlı bir dedenin torunlarına öğüt verirken tatlı dilli olun, konuşurken gösterilen nezaket sonucu kazanırsınız şeklinde verdiği öğütler gibi psikiyatri ana bilim dalındaki meslektaşlarına öğütler verirler. Eski komite sorularının sıkıştıktıkları zaman imdatlarına yetişeceğini hatırlatırlar ve bu yolla kent ortamında kendilerine ait bir halk bilgisi oluştururlar.

Halk şiirinin bir türü olan manileri, kendilerini oluşturan kültürün, dileklerini sitemelerini dile getirebileceği üzerine yorumlar yapmanın yanı sıra, kent ortamında folklor oluşturabilme özellikleri olup olmadığını da doktor folkloru ekseninde yaratılan şu manî örneği de tartışmak mümkündür:

*Ben bir küçük stajyerim
Staj staj gezerim
Kimsin sever geçerim
Kimsinden kalır gülerim (Mantar,1999:71)*

Folklorun işlevleri konusunda İlhan Başgöz'ün (Başgöz,1986:181) beşinci işlevi olarak tanımladığı protesto işlevini türkülerin, halk hikâyelerinin yanı sıra doktor yaratmalarında da görmek mümkün:

Anatomi, histoloji, fizyoloji
Sadece zengin olan fotokopici
Unutmuşundur, zevki eğlenceyi
Ama bu benim hayalim değildi ki (Mantar,1999: 71)

Halk kavramı içerisinde tanımlanan grupların kendilerine ait yaratmaları farklı bağlamlara taşınarak, başka bir grup tarafından kullanıldığı bilinmektedir. “Hangi demir paslanmaz?” sorusuna yanıt olarak “serum demiri” yanıtı söz konusu adaptasyon tekniğine uygun bir örnektir.

Alan Dundes “Halk Kimdir?” adlı makalesinde “Taşralı halk olduğu gibi şehirli halkın da var olduğu, kısmen de olsa halk bilgisi yanlış bir şekilde cehaletle ilişkilendirilmiş, yanlış bir şekilde okur-yazarlık arttıkça halk bilgisinin azalacağı farz edilir” (Eker vd,2003: 25) ifadesiyle kent ortamında da folklorun olabileceğini savunur. Ayrıca Dundes, bunun tersi bir görüşün yanlışlığına da dikkat çeker.

Dundes’ın bu düşüncesinin haklılığını kent ortamında tıp doktorları tarafından üretilen not cetveli örneğinde kanıtlamak mümkündür. Günümüz köylerinde bile zorlukla bulabileceğimiz hatta belki de bulamayacağımız örnek not cetveli aşağıdaki gibidir:

- A1: Kaçan balık büyük olur.
 A2: İsteyenin bir yüzü kara vermeyenin iki yüzü.
 B1: Üzümü ye, bağımı sorma.
 B2: Çoğu zarar, azı karar
 C: Çok okuyan bilmez, çok gezen bilir
 F4: Sağır duymaz uydurur
 U2: Laf la peynir gemisi yürümez

Folklor yaratmalarını “halk” kavramının yanı sıra grup kimliği açısından da incelemek gerekir. Halk kimliği kazanabilmek için ortak payda etrafında bir araya gelen bir grup, kurdukları iletişim kodlarıyla kendilerine özgü bir dil geliştirirler ve bu dil o grubun dış dünyaya karşı bazı yönlerden izole olmasını sağ-

lar. Richard Bauman’ın “Halkbiliminin Farklı Kimliği ve Sosyal Tabanı” (Oğuz vd, 2005: 74) adlı makalesinde söyledikleri konumuz açısından dikkat çekicidir:

Paylaşılan kimlik açısından folklor, taşıyan grupların kavramlaştırılmalarına en yakın şey folklorun grup içi bir olgu olarak kavramlaştırılmasıdır. Halk gruplarını tanımlayan kimlik özellikleri sosyal evreni çeşitli türlerde farklı parçalara ayırır ve folklor evreninin asıl sıralanışı da bu parçalar içinde yer alır. “Folklorda Ezoterik-Ekzoterik (anlaşılması zor-kolay anlaşılır) Faktör” çalışması folklorun gruplar arası boyutlarının sistemli birkaç incelemesinden biri olan William Hugh Jansen’de folklorun çok ya da az özel bir grup içindeki varlığından kaynaklanan özel meziyetlere sahip olduğu geliştirmekle ilgilidir. Genel varsayım bir grubun folklorunun belirli içsel meziyetlere sahip olduğu çünkü o gruba ait olduğu ya da o grup tarafından biçimlendirildiği yönündedir. (Oğuz vd, 2005: 76)

Son kısımda halk kavramını oluşturan grup kimliğini jargon kavramı ile birlikte tartışmak daha doğru olacaktır. Peter Burke ve Roy Porter’ın “Jargon Kavramı Hakkında”(Oğuz vd, 2005:199) isimli makalelerinden özetleyecek olursak Orta Çağ’a ait bir terim olan jargon kavramı, on ikinci ve on üçüncü yüzyıllarda önceleri anlaşılmayan konuşmalar için kullanılan bir deyimken daha sonraki dönemlerde olumlanarak sanat terimleri veya teknik terimler olarak meslek grupları arasında kullanılmıştır. Jean Jacques Rousseau’nun dergisinin önsözünde gazeteciler jargonu ifadesini kullanmasıyla birlikte jargon kavramı hukukçular, doktorlar, filozoflar, diplomatlar gibi profesyonel meslek gruplarının kullandığı teknik terimleri karşılamaya başlamıştır.

Doktorlar tarafından oluşturulan gruba jargon terimi açısından bakarsak

doktorların grup içerisinde birtakım kodlamalarla iletişim kurduklarını görürüz. Doktorların iş yaşantılarında günlük ifadelerine yerleşen bu kodlamalar, kendi aralarındaki diyaloglarında açıklama gerektirmediği halde, grup dışından birisi ile girdikleri diyaloglarda açıklama gerektiren ifadeler olarak karşımıza çıkarlar.

Ankara Üniversitesinin Ortopedi ve Travmatoloji bölümünde doktor odasında üç doktor ile birlikte alan dışından bir ziyaretçi otururlarken, ameliyattan yeni çıkan diğer bir doktorun odaya gelerek hocalarının çok iyi çıktığını söylemesi ve alan dışından olan kişinin bu cümleyi hocalarının asistanlarını dövdüğü şeklinde yorumlanması üzerine doktorların “çakmak” fiilinin düşünülen anlamda değil, kalça protezinin çakılarak yapılan bir ameliyat olmasından dolayı hocanın kalça protezini iyi yaptığı anlamına geldiğini açıklamak zorunda kalışları jargon terimine uygun bir örnektir.

Jargon bir grubun kendine özgü iletişimlerini ifade eder ve grup içinde de işlevselliğini korur. Örneğin bir doktor nöbetini arkadaşına devrederken “sen gelmeden önce konsültasyon gelmişti, ama benim nöbetim bittiği için ben gidiyorum, benim yerime sen konsültasyona gideceksin” demek yerine kısaca “sana kons çaktım” demeyi tercih eder. Aralarında oluşturdukları bu kalıp ifade ile kısaltma yaparak hem zamandan kazanıp, hem de esprili bir anlatımla nöbetini arkadaşına devreder.

Hastanın ameliyat edilecek olan bölgesinin batikonla silinerek steril hale getirilmesini ifade etmek için, ameliyatı yapacak hocaya “boyandı” diyerek haber verilmesi, yine ameliyata girecek hocanın “hastayı hazırlayın haber verin” cümlesine karşılık olarak hastanın her yerinin örtülüp sadece ameliyat edilecek bölgenin açıkta bırakılması anlamına gelen “örtme nasıl olsun” sorusu ve de

ameliyattan önce ellerin dirseklere kadar belli tekniklerle steril hale getirilmesi anlamına gelen “hadi yıkan” ifadeleri, kalıplaşmış kısaltmalardır. Bu ifadeler grup içerisinde oluşturulan ortak kodlar olarak, çok da açıklama yapmadan kısa zamanda iletişim kurabilme işlevi görürler.

Oluşturulan bu ortak kodlar, “nöbetten çıktığımda agonideydim” yani ölmeden önceki son safha halinde olma örneğindeki gibi yoğunlaştırma, mizahtan da yararlanarak hocalara “malin” yani kötü huylu kanser benzetmesinin yapılarak karşısındaki uyarıma gibi farklı işlevlerde taşınmaktadır.

Sonuç olarak, halk kavramı, grup kimliği ve jargon terimi açısından ele alman tıp doktorları, meslekleri etrafında kendilerine özgü bir kimlik oluşturarak, belli kodlar, ifadeler ve iletişim unsurları yaratmışlardır. Bu özelliklerinden dolayı doktorların oluşturduğu sosyal grubu kent folkloru içerisinde değerlendirmek mümkündür.

Kaynakça:

Amos, Dan Ben, “Şartlar ve Çevre İçinde Folklorun Bir Tanımına Doğru.” Çev: Metin Ekici, *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar*. Haz. Gülin Ögüt Eker vd. Ankara: Milli Folklor Yayınları, 2003.

Bağöz, İlhan, *Folklor Yazıları*. İstanbul: Adam Yayınları:1986.

Bauman, Richard, “Halkbiliminin Farklı Kimliği ve Sosyal Tabanı”. Çev: Feridun Çotra, *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar-2*. Haz. M. Öcal OĞUZ vd. Ankara: Geleneksel Yayıncılık, 2005.

Burke, Peter- Roy Porter, “Jargon Kavramı Hakkında”. Çev: Kerim Demirci, *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar-2*. Haz. M. Öcal Oğuz vd. Ankara: Geleneksel Yayıncılık, 2005.

Dundes, Alan, “Halk Kimdir?”. Çev: Metin Ekici, *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar*. Haz. Gülin Ögüt Eker vd. Ankara: Milli Folklor Yayınları, 2003.

Hacettepe Üniversitesi “Mantar Dergisi”, sayı: 34-35, Ankara: 1998-1999.